

that if [the land] remained with the *sikrikon* for twelve months, **כָּל הַקוֹרֵם לִיקַח זָכָה – whoever is first to acquire it from the *sikrikon*, acquires it permanently.**^[34] **אֲבָל נוֹתֵן לְבַעֲלִים רְבִיעַ – But he [the purchaser] must still give one-quarter to the original owner.**

Gemara The literal meaning of the first part of the Mishnah is: *There was not a sikrikon in Judah when [people were being] slain [as a result] of the war. But from [the period in which people were] slain [as a result] of the war and on, there is a sikrikon in [Judah].* The Gemara points out that this is the opposite of what one would expect:

הַשְּׁתָּא בְּהַרְוֵי הַמִּלְחָמָה לֹא הָיָה בָּהּ סִיקְרִיקוֹן – Now if during the period in which people were being slain as a result of the war, there was not a *sikrikon* in [Judah], מְהַרְוֵי מִלְחָמָה וְאֵילָךְ יֵשׁ בָּהּ סִיקְרִיקוֹן – how can the Mishnah say that after the period in which people were slain as a result of the war, there is a *sikrikon* in [Judah]? Ceding of land to a *sikrikon* was surely more frequent during the war than after the war! – ? –

The Gemara explains the Mishnah:

אָמַר רַב יְהוּדָה – Rav Yehudah said: When the Mishnah says, “there was not a *sikrikon* in Judah [during the war],” **לֹא דָנוּ בָּהּ – it means that the law of a *sikrikon* (i.e. the laws outlined in the continuation of the Mishnah) was not applied in [Judah] during the war.**^[35]

Rav Yehudah continues by explaining why the law of the *sikrikon* did not apply in Judah during the war:

שְׁלֹשׁ גְזִירוֹת גָּזְרוּ – They [Titus and his officers, who led the war on Judah] issued three edicts. The first two edicts were issued during the war and the last one after the war. **גְזֵרַתָּא קַמֵּיתָא – The first edict was: כָּל דְּלֹא קָטִיל לִיקְטִלוּהוּ – Whoever does not kill a Jew whenever he has the opportunity to do so shall be executed. מְצִיעֵתָא – The second^[36] edict was: כָּל דְּקָטִיל לִיְיָתִי אַרְבַּע זוּזֵי – Whoever kills a Jew must pay a penalty of four *zuz*.^[37] בְּתַרֵּיתָא – The last edict was: כָּל דְּקָטִיל לִיקְטִלוּהוּ – Whoever kills a Jew shall be executed. הַלְכָךְ קַמֵּיתָא וּמְצִיעֵתָא – Therefore, when the first and second edicts were in effect (i.e. during the war), **בֵּינוֹן – since [idolaters] could kill Jews without fear of meaningful retribution, אַגַּב אוֹנְסִיָּה גַּמְר וּמְקַנֵּי – a Jewish landowner whose life was threatened by a *sikrikon* would, as a result of his duress, sincerely transfer ownership of****

his land to the *sikrikon*. Thus, the *sikrikon* definitely assumes legal ownership of the land.^[38] Under such circumstances, the law of the *sikrikon* is not applicable.^[39] **בְּתַרֵּיתָא אָמַרִי – But when the last edict was in effect (i.e. after the war), and Jews were afforded proper protection, they [Jewish landowners whose lives were threatened by a *sikrikon*] would say: לְמַחֵר תְּבַעֲנָא לִיה – Let him take my land today, הַאיִדְנָא לִישְׁקוּל – and I will claim it from him in court tomorrow.** The owner does not necessarily cede his land permanently to the *sikrikon*.^[40] Under such circumstances, the law of the *sikrikon* is applicable.

Having mentioned the war waged by the Romans on Judah, the Gemara deals with this topic at length:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן – R’ Yochanan said: מַאי דְכָתִיב – What is an illustration of that which is written: אֲשֶׁרִי אָדָם מִפְחָד תָּמִיד – Fortunate is the man that always fears [the consequences of his actions]; and he that hardens his heart will come to harm?^[41] This verse is illustrated by the following three episodes in which tragedy struck because people failed to consider the consequences of their actions:^[42]

אֶקְמָצָא וּבַר קַמְצָא חָרוּב יְרוּשָׁלַיִם – As a result of the incident involving Kamtza and Bar Kamtza,^[43] Jerusalem was destroyed. אֶתְרַגְּוּלָא וְתַרְגְּוּלָתָא חָרוּב טוּר מְלָכָא – As a result of the incident involving a rooster and a hen, Har HaMelech^[44] was destroyed. אֶשְׁקָא דְרִיסְפָק חָרוּב בֵּיתָר – As a result of the incident involving the side of a carriage, Bethar^[45] was destroyed.

The Gemara recounts the incident involving Kamtza and Bar Kamtza:

אֶקְמָצָא וּבַר קַמְצָא חָרוּב יְרוּשָׁלַיִם – As a result of the incident involving Kamtza and Bar Kamtza, Jerusalem was destroyed.^[46] דְּרַחֲמִיָּה קַמְצָא וּבַעַל דְּבִבְיָה בַר – A certain man, who had a friend named Kamtza and an enemy named Bar Kamtza, עָבַד סְעוּדָתָא – made a banquet. אָמַר לִיה – He told his attendant, “Go and bring Kamtza to join me at the banquet.” אֲזַל אֵייתִי לִיה בַּר –

NOTES

34. He is not required to return it to the original owner even when the latter attains the means to pay compensation (see note 32; see also 58b note 14).

35. [Our elucidation of the Mishnah reflects Rav Yehudah’s explanation.]

36. Literally: the middle one.

37. [Four *zuz* was not a large sum of money. Hence, although this edict banned the murder of Jews, the law was commonly flouted.]

According to *Tosefos Rid*, the second edict was that whoever kills a Jew is rewarded with four *zuz*.

38. The Gemara, *Bava Basra* 47b, states that if one agrees to make a sale in order to avoid an intolerable circumstance, the sale is valid (*Rashi*). Since the sale is the only means the owner has to avoid serious harm, we assume that his consent to the sale is sincere. The owner might not want to convey his property, but he willingly does so in order to avoid harm. [Generally, this rule applies only where the owner receives payment. In our case, however, where the owner has absolutely no recourse to claim back his property, he sincerely agrees to the transfer, even without any monetary compensation (see *Rashba*).]

39. Since the *sikrikon* is the absolute owner of the property, one who wishes to buy it from him would not have to deal with the original owner at all.

The first and second edicts were in effect only in Judah (see *Tosafos*

19). This is why the Mishnah stated above that the law of the *sikrikon* did not apply in Judah during the war.

40. The owner feels that eventually he will be able to appeal to the authorities and retrieve his property from the *sikrikon*. Therefore, although he goes through the motions of giving the property to the *sikrikon*, he does not mean to cede it to him permanently. Accordingly, the transfer is void.

[Had the owner been paid for the land, the sale would have been valid (see note 38). In this case, however, the land was seized without payment (*Rashba*).]

41. *Proverbs* 28:14.

42. In each of these episodes, people acted recklessly, complacently assuming that their current state of relative peace and prosperity would continue. They failed to consider that [since they had sinned] their fortunes might change for the worse (*Tosafos*; see *Maharal*).

43. The names of two Jews (*Rashi*; cf. *Maharsha*).

44. A heavily populated province in Judah.

45. Bethar was a large city with an immense population. Fifty two years after the destruction of the second Temple, the Romans captured Bethar and massacred all its inhabitants. This was considered a calamity as great as the destruction of the Temple (*Rambam, Hil. Taaniyos* 5:3).

46. The following narrative illustrates that the Temple was destroyed as

קמץא – [The attendant] went and mistakenly brought him Bar Kamtza. אתא אשכחיה דהנהו יתיב – When [the host] arrived at the banquet and found [Bar Kamtza] sitting there, אמר ליה – he said to [Bar Kamtza], מבדי ההוא גברא בעל דבבא דההוא – מברי ההוא גברא הוא – “Look here, that man [you] is the enemy of that

man [me]. מאי בעית דבא – What do you want here? קום פוק – Get up and get out!” אמר ליה – [Bar Kamtza] said to him, הואיל ואתאי שבקן – “Since I have come, let me stay, ונהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתנינא – and I will give you the value of whatever I eat and drink.”

NOTES

a result of שגאת דזמנא, *baseless hatred*. The Gemara, *Yoma* 9b, states: “In [the era of] the second Temple, the people studied Torah and performed

mitzvos, [so] why was the second Temple destroyed? Because there was baseless hatred among the people” (*Maharsha*).

אמר ליה – [The host] said to [Bar Kamtza], לא – “No, I will not let you stay!” אמר ליה – [Bar Kamtza] said to him, יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך – “I will give you the value of half your banquet.” אמר ליה – Again [the host] said to him, לא – “No!” אמר ליה – [Bar Kamtza] said to [the host], יהיבנא לך דמי בולא סעודתיך – “I will give you the value of your entire banquet.” אמר ליה – [The host] said to [Bar Kamtza], לא – “No!” נקטיה בנדיה ואוקמיה ואפקיה – He grabbed hold of [Bar Kamtza] with his hand, stood him up and ejected him from the banquet. אמר – [Bar Kamtza] said to himself: הוילא יהוה ותבי רבנן ולא מחו ביה – Since the Rabbis were seated at the banquet and did not rebuke him for the way he treated me, שמע מינה קא ניחא להו – it is evident that [what he did] was acceptable to them.^[1] איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא – I will go and spread slander^[2] against [the Rabbis] in the royal palace. אול אמר ליה לקיסר – He went and told Caesar,^[3] אמר – “The Jews have rebelled against you!” אמר – “Who says so?” – מי יומר – [Caesar] said to him, ליה – [Bar Kamtza] said to [Caesar], שדר להו קורבנא – and see whether they offer it in their Temple!^[4] אול שדר בנדיה – אול אמר ליה – [Caesar] went and sent a fine^[5] calf with [Bar Kamtza]. As he was going to Jerusalem, שדא – [Bar Kamtza] caused a blemish in [the calf’s] upper lip, ואמר ליה ברוקין שבועין – or, as some say, he

caused a cataract in the eye.^[6] דוכתא דלדין יהוה מומא – Either way, he ensured that the blemish was in a place where it is considered a blemish for us, i.e. for offering in the Temple, ולא ידירו – but is not considered a blemish for them, i.e. for offering outside the Temple.^[7] Although the animal was unfit to be offered in the Temple, סבור רבנן לקרוביה – the Rabbis considered offering it – משום שלום מלכות – for the sake of peaceful relations with the Roman government.^[8] אמר להו – R’ Zechariah ben Avkulas said to them, רבי זכריה בן אבכולס – “But [people] will then say that blemished [animals] may be offered on the Altar!” אמר להו – [The Rabbis] considered killing [Bar Kamtza] – דלא ליזיל ולימא – so that he would not be able to go and tell Caesar that the offering had been refused.^[9] אמר להו – R’ Zechariah said to them, רבי זכריה – “But [people] will then say that one who blemishes consecrated [animals] is put to death!”^[10]

R’ Yochanan interrupts his narrative with the following observation:

ענותנותו של רבי זכריה בן – אמר רבי יוחנן – אמר רבי יוחנן – The tolerance displayed by R’ Zechariah ben Avkulas in refusing to have Bar Kamtza put to death^[11] – אבכולס – החרובה – destroyed our Temple, ושרפה את היכלנו – burned down our Sanctuary^[12] – והגליתנו מארצנו – and exiled us from our land.^[13]

NOTES

1. In fact, the Rabbis were not in a position to protest [possibly due to the host’s great power] (see *Maharsha*).

2. *eating kurtzin*, אכילת קורצין, is an idiomatic expression for spreading slander. When a slanderer went to someone’s house to tell him some gossip, they would eat a snack – known as *kurtzin* – to symbolically confirm the talebearer’s words. *Kurtzin* is from the root *wink* – for talebearers wink as a means of imparting their message to its intended recipient without letting anyone else understand it (*Rashi* to *Leviticus* 19:16).

3. [The term *Caesar*, קיסר, is sometimes used not for the Roman emperor, but for those who acted as his representatives in the far-flung empire. It is not clear whether the reference here is to the emperor himself (Nero) or to the Roman proconsul in Syria.]

At that time, the Jews had succeeded in driving Florus, the local Roman procurator (an extraordinarily cruel tyrant), from Jerusalem. Agrippa II (the grandson of Herod and ruler of Eretz Yisrael), who had allied himself with Florus, attempted to persuade Cestius Gallus, the Roman proconsul in Damascus, that the Jewish resistance was directed not against Florus but against Rome. It was in this context that Bar Kamtza approached the Roman authorities with his scheme to slander the Jews, and why his slander found such a receptive audience in Rome (see *Doros HaRishonim* vol. 3 pp. 1-40).

4. A gentile may voluntarily bring offerings to be sacrificed on the Altar in the Temple, the same as a Jew (*Rashi*).

5. *Tosafos*; cf. *Rashi* to *Eruvin* 63a עגלא ריה.

6. *Rashi*. A cataract is a disqualifying blemish (see *Rashi* to *Leviticus* 21:20, *Mishnah*, *Bechoros* 38a).

A correspondent inquired of *Rashba* (*Teshuvos* 1:326, cited by *Maharatz Chayes* and *Yad David*): How is it possible to introduce a cataract in an animal’s eye? *Rashba* answers that Bar Kamtza knew how to strike the eye in such a manner as to cause a cataract to develop. He also characterizes as acceptable the correspondent’s own suggestion that Bar Kamtza substituted an animal that had a cataract for the animal sent by Caesar.

Rashi (*Bechoros* 16a וליבא ריה), in an alternative interpretation of the term *רוקין שבועין*, translates it as *eyelids*, but *Rashi* here follows the view that it means a cataract.

7. Unlike a Jew who may offer sacrifices only in the Temple, a gentile may do so either in the Temple or elsewhere. However, there is a difference between an offering brought by a gentile in the Temple and one brought elsewhere; a Temple offering is disqualified

if it is merely blemished, whereas an outside offering is not disqualified unless it is missing a limb (see *Rashi* here and to *Avodah Zarah* 51a ריה חויא). Thus, the Rabbis could not refuse the animal on the basis of its blemish, for in Caesar’s eyes the animal was unblemished.

8. The Gemara seems to imply that it is permissible to violate even Biblical prohibitions for the sake of maintaining good relations with the government (*Magen Avraham* 656:8; cf. *Yad David*). [The reason for this is that a negative attitude on the part of a totalitarian government toward the Jewish people could very easily lead to bloodshed, a truth that history has sadly borne out many times. All prohibitions (with the exceptions of idolatry, murder and immoral acts such as adultery and incest) are permitted for the sake of saving a life.]

9. Anyone who is known to be inciting the government against his fellow Jews may be put to death (*Meiri*). [The Gemara, *Sanhedrin* 73a, states that if one sees someone about to commit a murder, one should kill the potential murderer to prevent him from carrying out his designs. Inciting a totalitarian government against one’s people is tantamount to attempted murder.]

10. It is Biblically prohibited to blemish an animal designated as an offering (*Bechoros* 33b). [This prohibition carries the penalty of lashes; it is not a capital offense.] People might [mistakenly] assume that Bar Kamtza was executed for violating this prohibition (*Rashi*).

11. *Rashi*. Alternatively: R’ Zechariah, because of his humility, did not feel himself qualified to make the determination that Bar Kamtza posed a mortal danger to the Jewish nation. [This explains the use here of the word *ענותנותו*, which usually means “his humility”] (*Geresh Yerahim*).

12. The word *היכל*, *Sanctuary*, usually refers to the chamber in the Temple that housed the Menorah, the Shulchan and the Golden Altar. Sometimes it is used to denote the Temple in its entirety (see *Tosefos Yom Tov* to *Midos* 4:6).

13. In fact, the destruction of the Temple had already been Divinely decreed. This incident was effective only in causing the destruction to take place at that particular time (*Maharam Schiff*).

Alternatively: Only the exile had already been decreed (as punishment for the unwarranted hatred that festered among the people – see 55b note 46). As far as the Temple was concerned, Caesar would have spared it had his sacrifice been offered in it. Now that his sacrifice was refused, he decided to destroy the Temple, arguing that it served him no purpose (*Maharsha*).

The narrative is resumed:

שָׂרָא גִירָא לְמוֹרָח אֶתְאָא נָפַל בִּירוּשָׁלַיִם – He sent against them (to) Nero Caesar.^[14] Nero set out to attack Jerusalem. אֲסִיבֵי – As he^[15] approached Jerusalem, שָׂרָא גִירָא לְמוֹרָח אֶתְאָא נָפַל בִּירוּשָׁלַיִם – he shot an arrow towards the east, and it fell in Jerusalem. אֲסִיבֵי – He shot one towards the west, and it fell in Jerusalem. אֲסִיבֵי רֹחוֹת הַשָּׁמַיִם אֶתְאָא נָפַל בִּירוּשָׁלַיִם – He shot an arrow towards each of the four directions of the compass and [each one] fell in Jerusalem.^[16] אֲמַר לִיהּ לִינוּקָא – Then he asked a young boy, פְּסוּק לִי פְּסוּקִיךָ – “Tell me your verse” [i.e. the verse you are currently studying].^[17] אֲמַר לִיהּ – [The boy] recited to him, “וְיִתְתִּי אֶת־נִקְמַתִּי בְּאֶדְם בְּיַד עַמִּי וְיִשְׂרָאֵל וְגו’” – “I will take My revenge against Edom through the agency of My people Israel etc.”^[18] i.e. God will ultimately punish Edom^[19] (for its treatment of the Jewish nation) through the agency of His people. אֲמַר – He said to himself: קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּעֵי לְהַרְוֵי – The Holy One, Blessed is He, wants to destroy His House and he wants to wipe His hands clean on that man [myself].^[20] עָרַק וְאָזַל וְאִיגְוִיר – He ran away and converted to Judaism,^[21] וְנִפְק מִיְהוּדָא רַבִּי מֵאִיר – and R’ Meir was descended from him.

[Caesar]^[22] sent him, Vespasian Caesar,^[23] against [the Jews]. אֶתְאָא צַר עֲלֵהּ תַּלְתַּת שָׁנִי – [Vespasian] came and besieged [Jerusalem] for three years. הָווּ בָּהּ הֵנְהוּ תַּלְתַּת אֶתְיָרִי – There were three wealthy men in [Jerusalem]: נַקְדִּימוֹן בֶּן גּוּרִיוֹן – Nakdimon ben Gurion, וּבֶן כַּלְבָּא שְׁבוּעָא – Ben Kalba Savua – and Ben Tzitzis Hakeses.

The Gemara explains these names:

נַקְדִּימוֹן בֶּן גּוּרִיוֹן – Nakdimon ben Gurion was so called שְׁנִקְדָּה – because it once happened that the sun miraculously pierced (*nakdah*) the clouds on his behalf.^[24] בְּעֵבֹרוֹ לֹא הָמָה בְּעֵבֹרוֹ – Ben Kalba Savua was so called שְׂכַל הַנֶּכְסִים – because anyone who entered his house בְּשָׂהוּא רַעַב – left satisfied (*savua*). בֶּן צִיצִית הַכֶּסֶת – Ben Tzitzis Hakeses was so called שְׁהִיְתָה צִיצִיתוֹ נִגְרָרַת עַל גְּבֵי כֶּסֶתוֹת – because wherever he walked, his tzitzis trailed behind him on cushions (*keses*); he walked only on cushions fashioned from fine fabric. אִיבָא דְאֶמְרֵי – Some say that he was given this name – because his seat cushion (*keses*) was placed among those of the nobles of Rome

NOTES

14. [This sentence is very obscure. It could be translated “he sent against them Nero Caesar,” or “he sent against them to Nero Caesar.” The first translation is problematic, because it is difficult to imagine who the subject of the sentence (“he”) might be who “sent” the emperor Nero. For this reason, the second translation seems more plausible. The meaning would then be that following Bar Kamtza’s ploy with the animal, and the rejection of the sacrifice by the Temple authorities, he – Bar Kamtza – sent a report of the rejection to Nero in Rome. This report convinced Nero that a rebellion was afoot and he set out toward Jerusalem.

There are various other explanations of this phrase. *Seder HaDoros* (3829) explains it as follows: *Nero Caesar sent* [a general] *against them*. *Yuchasin* (s.v. מאיר) has a variant text of the Gemara, which reads: שָׂרָא עֲלִייהוּ לְגִירוֹן שֶׁר צָבָא אֵתְאָא, *Ein Yaakov* has the reading שָׂרָא עֲלִייהוּ נִירוֹ קִיסָר, *Nero Caesar sent* [an army] *against them* (see also *Tzemach David* part 2, year 3830; *Maharsha*; *Maharam Schif*.)

15. From *Maharsha* it is apparent that this pronoun signifies Nero Caesar. According to the views cited in the second paragraph of the previous note, the reference is to a Roman general.

16. [Nero made use of these divinations to see whether his campaign would be successful.]

What message was conveyed by the arrow that was shot in the direction of Jerusalem?

Nero was not close enough to the city for the arrow to reach it naturally. The arrow was amazingly carried by the wind all the way to Jerusalem (*Maharsha*).

An alternative approach: Nero was afraid that although the Jews had sinned, God, out of His love for His people, might interfere with the natural course of events to save them. Nero therefore shot an arrow towards Jerusalem to see whether it would keep its course. The fact that this arrow reached its target and was not diverted by some miracle signified to Nero that God was not going to intervene on the Jews’ behalf. Then he shot arrows in the other directions. When they miraculously fell in Jerusalem, Nero divined that, on the contrary, it was God’s will that Jerusalem be destroyed (*Anaf Yosef*).

17. Having ascertained that the destruction of Jerusalem had been decreed by God, Nero now wished to know whether he would be rewarded for fulfilling God’s will in this matter. To this end, he asked a child to recite the verse he was studying (*Anaf Yosef*; see 68a note 4).

18. *Ezekiel* 25:14.

19. Rome is regarded as heir to the Biblical nation of Edom (see *Rashi* to *Genesis* 36:43 מגריאל ר”ד).

20. *Anaf Yosef* asks: Since God had decreed that Jerusalem be destroyed (see note 16), why would Nero be punished for, in effect, fulfilling God’s will?

A similar question was raised by the Rishonim regarding the

enslavement of the Jewish people in Egypt: Considering that this slavery had been Divinely ordained – as God said to Abraham (*Genesis* 15:13), וְעַבְדוּם וְעָנוּ אֹתָם, *They will enslave them and oppress them* – why were Pharaoh and the Egyptians punished?

The following is a synopsis of some of the approaches to this problem:

Rambam (*Hil. Teshuvah* 6:5) explains that God’s decree did not apply to any particular individual. Each Egyptian could have chosen not to abuse the Jews. Thus, each one who did harm a Jew was deserving of punishment.

Ramban (*Genesis* 15:13), though not disputing the premise that an individual can choose to avoid carrying out a preordained Divine decree, disagrees with the general approach of *Rambam*. For, he argues, if God issues a decree (through a prophet), it is surely meritorious to obey the decree, and an individual who ignores it transgresses God’s will. Rather, Pharaoh and the Egyptians were punished because they oppressed the Jews to a greater extent than mandated by the decree. Alternatively, one who fulfills such a decree for ulterior motives, rather than for the sake of Heaven, is deserving of punishment. [Thus, since Nero’s reasons for destroying Jerusalem had nothing to do with God’s will, he would have been punished for destroying it.]

Raavad (*Hil. Teshuvah* *ibid.*) seems to be of the opinion that once a decree has been passed, the individual who was chosen to carry it out is unable to refrain from doing so. However, God arranges that a decree of a harmful nature is performed only by one who is anyway deserving of punishment. (As an alternative, *Raavad* mentions an approach similar to that of *Ramban*.)

21. [According to some opinions, the Gemara refers to Nero Caesar (see note 14). Although secular history records Nero Caesar as having died in office in the year 68 C.E. (two years before the destruction of the Temple), it is possible that in fact he disappeared and it was merely assumed that he had died. (*Maharsha* to *Taanis* 23a gives a similar explanation for certain historical accounts of the death of Choni HaMe’agel; see *Schottenstein Edition* *ibid.* note 32).]

22. [From *Doros HaRishonim* it seems that the reference is to Nero Caesar. If this is so, it is clear that Nero did not run away and convert to Judaism until after he dispatched Vespasian.]

23. At that time, Vespasian was not yet the emperor. He is identified here as Vespasian Caesar because ultimately he did reach this position, as the Gemara will record on 56b (*Doros HaRishonim* vol. 3 p.3).

24. The sun was made to shine in the sky after the time for it to set had passed, so that Nakdimon’s repayment of a loan (that he had incurred on behalf of the people) would not be considered late. The full incident is recounted in *Taanis* 19b-20a.

25. The dog has less food available to him than any other animal (*Shabbos* 155b).

הניזקין

פרק חמישי

גיטין

נו.

6] ע"י מוס' זכמים עו: ד"ה הלא בדוקין] 5] ס"ל ש"ש עין, 4] ס"ל נראה ע"ה, 7] ג"י העוקר ערך ג בריה ובפתוחה, 8] פ"י מפתחות, 9] פ"י אולי, 10] ע"י רש"י זכמים כה, ד"ה כפורי זכ, 11] ו"ע"ע מוספות בטובות יט, ד"ה דהן של א"ר וכו'.

לעזי רש"י

בי"ד"ה, פירוש דוק (רש"י ויקרא כ"א, כ), כע"י רישה או קרוב המכסה את האישון עם עין (רש"י) ישעיה מ, כג ומתחלה ס"א, י"ב וס"ו"ה הכסבה"ל ש"אונד"ר"י, פירוש שמו קיבר, פת הדלחה (רש"י) שבת דף ק"ז ע"ב, פסחים דף לו ע"ב, פת השעיה מקמת שאינו יפה (רש"י) כמותות דף ק"ב ע"א ד"ה קיבורות ע"י הש"ר א [1] ס"ט"ס (ד):

א"ל א"ל שזיקנה לך: א"ל. איהו יהיצנא לך דמי פלגא סעודתך: איכול קורצא. מלשינות: קורבנא. קרנן להקרביז על גבי המנוח דקיימא לן איש איש לרבות את עובדי כוכבים נדרים ונדבות ישראל (חולין דף י"ג): בניי שפתים. שפה העליונה: אדידו לא הוי מומא. להקרביז לגבוה בזמנה דידהו אלף ממוסר אכר. דוקין טיל"ה כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ): יאמרו המפיץ מום בקדשים יהרג. שיהו סבורין שבזיל שהטיל מום בקדשים ועבר על מוס לא יהיה צו (ויקרא כג) נהרג: ענותותו. סבלותו וספגל את זה ולא הרגו: שדא גירא צמורה. לקסוס קסט כשהיה סמוך לירושלים: ההוא ינוקא הוה מגמגם בלשיניה לא גרסקין: ביד עמי ישראל. על ידי עמי ישראל: ולכפורי ידיה. לקנת דיו": נקדה. נקדה לשון מקדרין כהרים (פירושין דף נ"ה). נקדה לו חמה זרחה שבזילו במסכת תענית (דף כ): ציצתו. צינית של טלמו: נגדרת על גבי כרים ובפתוחה. שלא היה מהלך אלף על גבי מילת: ואיכא דאמרי. בן צינית שמו וכמה נקרה שמו הכסת שהיתה כסמו כסת שלו מוטלת בין גדולי רומי כשהי' הולך ברומי להקביל פני קיסר: הוה דהו. להקן מלחא עמירי מיטי ושערי ותמנא ויצי למחן כל בני העיר עשרים וחד שמה: בריוני. אנשים ייקים ופוחים מלחמה: אמרו דהו רבנן. להקן בריוני: א"ל מסתייעא מילתא. ללחם: קמו. בריוני: קלידו דהקן אמברי. לאזרות התבואה ועליס כדי שילתמו: סמדיא. סלת: היוורתא. פת נקיה: גושקרא. פת קיבר שאונד"ר"י: פרתא. פרש של גללי כהמה: ומה. מתמת איקסטינותה: גרוגרות. מאותם שנשארו לרבי כדוק שמנך את מימיה ומלחמה היא ואלתמ' לרעבונה ומריה הטויל של רבי כדוק שנכנס בגרוגרת טעמה ומתה באקסטינוס': הוה מתחוי. גרונו: מוצרא. מתמת שהיה כמות: כי הוה בריא. כשגמר תעניתו ולא להצרות עלמו: הוה מייטי ציה גרוגרות. מאניס יבשן מפני שלא היה יכול לבלוע דבר עבה והיה מוצף את מימיה ומשלך הגרוגרות: אבא סיקרא. כך שמו: ש"ח ציה. רבן יוחנן בן זכאי תל גבאי כנענא: אמר ציה. רבן יוחנן בן זכאי: עד אימתי עבדיתו הבי. ללא שבקיתון לאלמוני: הוה י' תקנתא אדידי. שיעמוני ללחם מן העיר: נקוש נפשך בקצירי. החוק עמך כחולה הוציא קול שאמת חולה: אישישו בך. כמו שאמת גוסס: ואייתי מידי סריא. דבר מסריח כגון נצילה: ואגני גבך. והשכב במטמך עמך שילמרו מת הוא ומסריח ככר: ולישישו בך תלמידך. יכנסו תחת רגלי מטמך לשאת ולא יתחו אחריהם לשאת דליעון ידעין דמייל קליל ממימה: בעו. הקן בריוני: אמדקריה. כרמס שמא מעריס הוא: אמר דהו. אלא סקרא: יאמרו. הרומיים עליכס שאפילו רבן דקרו: אמדחפיה. אולי יעקב: ד"או מלכא אנא. והתעללת צי: איצרא

אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתך אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי כולה סעודתך א"ל לא נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה אמר הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה ש"מ קא ניהא להו איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא אול אמר ליה לקיסר מדרו בך יהודאי א"ל מי יימר א"ל שדר להו קורבנא חזית אי מקרבין ליה אול שדר בידיה עגלא תלתא בהדי דקאתי שדא ביה מומא 6 בניי שפתים ואמרי לה ברוקין 7 שבועין דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו רבי זכריה בן אבוקול יאמרו בעלי מומין קרובין לגבי מובח סבור למיקטליה דלא ליויל ולימא אמר להו רבי זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג אמר רבי יוחנן ענותותו שר רבי זכריה בן אבוקול החריבה את ביתנו ושרפה היא היכלנו והגליתנו מארצנו שדר עליוהו לנירון קיסר כי קאתי שדא גירא למזרח אתא נפל בירושלים למערב אתא נפל בירושלים לארבע רוחות השמים אתא נפל בירושלים א"ל לינוקא פסוק לי פסוקך אמר ליה 8 נתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל וגו' אמר קודשא בריך הוא 9 בעי לחרובי ביתיה ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא ערק ואול ואיגרי ונפק מיניה ר"מ שדריה עליוהו לאספסיינוס קיסר אתא צר עלה תלת שני הווי בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגדרת על גבי 7 כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי חד אמר להו אנא זיינא להו בחיטי ושערי וחד אמר להו ברהמרא וברמלחא ומושאא וחד אמר להו ברציבי ושבוו רבנן לרציבי דרב חסדא כל 8 אקלידי הוה מסר לשמועיה בר מדציבי דאמר רב חסדא 9 אכלבא דחיטי בעי שיתין אכלבי דציבי הוה להו למיזן עשרים וחד שתא הווי בהו הנהו בריוני אמרו להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא כהדיהו לא שבקינהו אמרו להו ניפוק ונעביד קרבא כהדיהו אמרו להו רבנן לא מסתייעא מילתא קמו קלנהו להנהו אמברי דחיטי ושערי והוה כנפא מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלים הווי שדרתה לשלוחה ואמרה ליה זיל אייתי לי סמדיא אדאול אוזבן אתא אמר לה ליכא חיותא איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאול אוזבן אתא אמר לה חיותא ליכא גושקרא איכא א"ל זיל אייתי לי אדאול אוזבן אתא אמר לה הוה שליפא מסאנא אמרה אפוק ואחוי אי משכחנא מידי למיכל איתיב לה פרתא בכרעא ומתה קרי עלה רבן יוחנן בן זכאי 9 הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה איכא דאמרי גרוגרות דר' צדוק אכלה ואיתניסא ומתה דר' צדוק יתיב ארבעין שנין בתעניתא דלא ליחרב ירושלים כי הוה אכיל מידי הוה מיתחוי מאבראי וכי הוה בריא מייטי ליה גרוגרות מייץ מיהו ושדי להו כי הוה קא ניהא נפשה אפיקתה לכל דהבא וכספא שריתיה בשוקא אמרה האי למאי מיבעי לי והיינו דכתיב 6 כספם בחוצות ישליכו אבא סקרא ריש בריוני דירושלים בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה שלא ליה תא בצינעא לגבאי אתא א"ל עד אימת עבדיתו הכי וקטליתו ליה לעלמא בכפנא א"ל מאי איעביד דאי אמינא להו מידי קמלו לי א"ל הווי לי תקנתא לדידי דאיפוק אפשר דהוי הצלה פורתא א"ל נקוט נפשך בקצירי וליתי כולי עלמא ולישישו בך ואייתי מידי סריא ואגני גבך ולימרו דנה נפשך וליעיירו בך תלמידך ולא ליעול בך איניש אחרינא דלא לרגשן בך דקליף את דאינהו

עגלא תיבתא. כמו ושלשים על כולו (שמות יד) וכמו עגלה משולשת ואיל משולש (בראשית טו) פי' צדא וטוב ויש מפרשים שלשי לבטן ולא ימכן דלמרינן פסקר ארבע מימות (סנהדרין דף ס"ה): דהווי מצרו להו עיגלא מלחא ולא כמו שמפרש שגדל שליש דהא צסוף פסקר רבי אליעזר דמילא (שבת דף ק"ג). אמר עבד להו עגלא מלחא ציומא לשדענא פירוש יוס שציעי ללדמו 10:

רש"י ד"ה גושקרא פת קיבר. עין שבת דף כ' ע"ב נכשי" ד"ה גושקרא:

תורה אור השלם אל ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ועשו כארדם כאפי ונקמתי וידעו את נקמתי נאם אדני יי' [חזקאל כ"ד]

הרבה קר והענינה אשר לא נפתה כף רגלה הצג על הארץ מהרענא ומיד הרע עינה באיש חזקה ובנה נקמתי: [דברים כ"ג]

כספם בחוצות ישליכו ויתקבץ לגדה ויהו כספם ויתקבץ לא יכל להצילם ביום עקבת יי' ונפש לא ישבעו וינעוהם לא ימלאו כי ממשול עונם קרה: [חזקאל י"ט]

ליקוטי רש"י

וחזר. זה הלוקח ולקח מן האשה נתן לה דבר מועט והקמתו לו כדי שלא יעטרף ממנו חוב כותבתה. בקחו בש"ס. לא בטל בטל ממש שכל זמן שיהיה הענין חלל זה הלוקח את הפירות שהרי המוכר מכר לו כ"ז שלא מתגרס האשה ולא יבוא זמן גיטוי כותבתה שהרי משנה זו בכל נכסים וקרקעות שיש לו לבעל מיירי כדמותה (כ"ב ג) דלמרינן למעוטי מאי איילמא למעוטי שאר נכסים כי ויכלן זו אתה יכול לומר מקחו בטל לגמרי דלמך כפרת האשה שנפלו לה נכסים כפופה (כתובות פ"א): דלי לא מינא הכי סיפא דקמתי לא יאמר אלם לאשמו הרי השולחן אלף כל נכסו אחרון לכדומבין ולי בני לזווי ד"ל דלא מלי מוכין בתמייה משא לזו למיין שהמכל קייס ודע"פ שמשועבדין לאשה אלף להכי אהי שעבוד שכולל לטרופי מן כשיעבד ומנה לגבות כותבתה הלך האל מקחו בטל לחור ולקח מן האשה קאי דהוה בטל לגמרי ההוא מקח וכשתבוא לגבות כותבתה מטרופי ממנו דלמי אחרת מת רוח עשירי לבעלי למסור לך קרקע המשועבד לי ולא נגמתי בניי להקנות לך ויש מ"ט: דריספק. עגלה שהיה רוכב בה [חולין ע"ג]. ביתר. עיר גדולה והי שיראל דרין בה [תענית כ"ג].

ע"י כן שיר ליה [ח"ה] בדוקין. טיל"ה בגון הנוטה כדוק שמים (ישעיה מ) וגבי קרנן מוס הוא כדכתיב (ויקרא כ"ג) או דק או תכלול בעיני [פסחים ע"ג]. ל"א דוקין שיש לו מוס בעינישע וליכי קרי לעפעפס דוק [עפעפס] על העין כקיעי דהכי למרינן כספרי ארבות העין זומה לעולם קטן העפעפס

[העליון] כנגד הרקיע והתחתון כנגד הארץ והלגן שמקוף את העין כנגד ים אוקיינוס שסובב את העולם והשחר שבו שהוא עגול דומה לנגלל חמה. לין מומין טכר כ"ב [בכורות טו]. ע"פ צ"ק ותי בי"ח. על שם קיומא דלמחר בחולין (מ): או אילת בלחא דכרימא למיכפריה א"ל ובעי לכפורי זדיה כהווא גבול גוטינן [נחמיה ו] ונחמיה [ה]. רבי חולין [ה]. רביצוי. ע"פ [עירובין כב]. קמתי עליס [חולין נא]. אקלידי. מתפתח [פסחים קט]. סמדיא. אכלב

העפעפס [העליון] כנגד הרקיע והתחתון כנגד הארץ והלגן שמקוף את העין כנגד ים אוקיינוס שסובב את העולם והשחר שבו שהוא עגול דומה לנגלל חמה. לין מומין טכר כ"ב [בכורות טו]. ע"פ צ"ק ותי בי"ח. על שם קיומא דלמחר בחולין (מ): או אילת בלחא דכרימא למיכפריה א"ל ובעי לכפורי זדיה כהווא גבול גוטינן [נחמיה ו] ונחמיה [ה]. רבי חולין [ה]. רביצוי. ע"פ [עירובין כב]. קמתי עליס [חולין נא]. אקלידי. מתפתח [פסחים קט]. סמדיא. אכלב

אלף כל מיטין [תענית כ"ג]. בריוני. כורים עמי הארץ. [תענית כ"ג]. פרילים לשון בריס [סנהדרין ל"ד]. גושקרא. על שם ספוגלת אית פס סופין כמו כן נקראת [שבת כ].

whenever he went there for an audience with the emperor.^[26]

The narrative is continued:

One of these three rich men said to [the Rabbis], “I will sustain [the people] with wheat and barley.” – **And another one said to [the Rabbis], “I will supply them with wine, salt and oil.”** – **And another one said to [the Rabbis], “I will supply them with wood.”** – **The Rabbis gave special praise to the one who promised wood.** His pledge was the most generous, inasmuch as wood is required in greater quantity than other staples, as borne out by the following: **Rav Chisda entrusted all his keys to his attendant, except for [the key] to his storehouse of wood.** – **For Rav Chisda said: To bake a storehouse full of wheat into bread requires sixty storehouses of wood.** [These three men] had enough supplies to sustain the residents of Jerusalem for twenty-one years. However, there were these *baryonei*^[27] among [the people]. – **The Rabbis had said to [the *baryonei*], “Let us go out and make peace with [the Romans].”** – **They said to [the Rabbis], “Let us go out and wage war against [the Romans].”** – **The Rabbis said to them, “It will not be successful.”** [The *baryonei*] arose and burned down those storehouses of wheat, barley and wood, – **and there was a famine in the city.**^[28]

The Gemara relates one of the tragic effects of the famine:

Martha the daughter of Boethus was the wealthiest woman in Jerusalem. – **She sent out her agent, saying to him, “Go and bring me some bread made of fine flour.”** – **By the time he went, [the bread made of fine flour] had been sold.** – **He went back to Martha and told her, “There is no more bread made of fine flour, but there is white bread.”** – **She said to him, “Go and bring me some white bread.”** – **By the time he went, [the white bread] had been sold.** – **He went back to Martha and told her, “There is no more white bread, but there is coarse bread.”** – **She said to him: “Go and bring me some coarse bread.”** – **By the time he went, [the coarse bread] had been sold.** – **He went back to Martha and told her, “There is no more coarse bread, but there is barley flour.”** – **She said to him: “Go and bring me**

some barley flour.” – **By the time he went, [the barley flour] had been sold.** – **Although she was not wearing her shoes, she said: “I will go out and see whether I can find anything to eat.”** – **Some animal dung stuck to her foot, she became nauseated and died.** – **Rabban Yochanan ben Zakkai recited the following verse about her: “The delicate and pampered [woman] amongst you, who never ventured to set the sole of her foot upon the ground.”**^[29]

An alternative version of the cause of Martha’s death:

She ate the dried figs of R’ Tzadok, became nauseated and died. – **Some say: She ate the dried figs of R’ Tzadok, became nauseated and died.**

The reference to R’ Tzadok is explained:

For R’ Tzadok fasted for forty years – so that Jerusalem should not be destroyed. – **He was so thin that when he ate anything, it could be seen from the outside going down his throat.** – **When he nourished himself after concluding his fasts, since he was not able to consume solids, they brought him dried figs; he would suck out their moisture and then discard them.**

The Gemara concludes the story of Martha the daughter of Boethus:

As [Martha] was dying, she took out all her gold and silver and threw it into the marketplace. – **She said: “What do I need this for?”** – **This is a fulfillment of that which is written: “They will throw their silver into the streets.”**^[31]

The Gemara returns to the central narrative:

Abba Sikra, the head of the *baryonei* in Jerusalem, was the son of Rabban Yochanan ben Zakkai’s sister. – **[Rabban Yochanan ben Zakkai] sent the following message to him, “Come to me in secret.”** – **Abba Sikra came.** – **[Rabban Yochanan ben Zakkai] said to him, “How long are you going to act in this way – and kill everyone through starvation?”** – **Abba Sikra said to him, “What can I do?”** – **“What can I do?”** – **“If I say anything to [the *baryonei*] that is contrary to their agenda, they will kill me!”** – **[Rabban Yochanan ben Zakkai] said to him, “Find a way for me to get out of the city, perhaps there will be a small measure of salvation.”** – **Abba Sikra said to him, “Make yourself out to be sick,”**^[34]

NOTES

26. According to this explanation, “Ben Tzitzis” was his real name. “Hakeses” was added in recognition of his prestigious position (*Rashi*).

27. *baryonei* (from the root בור, *empty*), were empty men, with a propensity to violence; i.e. ruffians (*Rashi*). [The reference is to the ardently nationalist group whom secular history knows as the Zealots. As the Gemara relates presently, they advocated the overthrow of Roman rule through war, and violently resisted any attempts at reconciliation.]

28. The intent of the *baryonei* was to give the populace no choice but to go out and fight the Romans.

29. *Deuteronomy* 28:56. The verse appears in the context of the prophecy

that foretells the destruction of Jerusalem and the Temple.

30. He responded to omens of the destruction that were visible forty years before it actually occurred (*Maharsha*; see *Yoma* 39b).

31. *Ezekiel* 7:19. The verse refers to the impending Destruction of Jerusalem.

32. Rabban Yochanan ben Zakkai was the leading Rabbinic authority in Jerusalem at that time.

33. The *baryonei* did not allow anyone to leave the besieged city.

34. Put out word that you are sick (*Rashi*).

הניזקין

פרק חמישי

גיטין

נו.

6 [ע"י מוס' זכמים עו:] ד"ה הכא בדוקין] 5 ס"ל ש"ש עין, 4 ס"ל נראה ע"ה, 7 ג"י העוקר ע"כ ז' ג' בריבם ובפתוחה, 8 פ"י מפסמות, 9 פ"י אולי, 10 ע"י רש"י זכמים כה, ד"ה כפורי וזה, 11 [וע"ע] מוספות בטובות יע. ד"ה דהן של א"ר וכו'.

לעזי רש"י

בי"ח, פירוש דוק (רש"י ויקרא כ"ג, כ"ג) כע"י רש"י או קיום המכסה את האיסור עם עין (ע"י רש"י) ישעיה מ, כג ונמנעם מ"ל, י"ב וטו"ם הכש"ל ש"ס, י"ג סינן ש"כ"ו, שאונדיר"י, פירוש ש"ס קיבר, פ"י הדלחה (רש"י) שבת דף ק"ז ע"ב, פסחים דף לו ע"ב, פ"י פת השעיה מקמת שאינו יפה (רש"י) כמוצא דף ק"ז ע"ב ד"ה קיבור ע"י הש"ס א קיבור ע"י הש"ס א [1] ס"ט"ס (7):

א"ל א"ל שזיקנה לך: א"ל. איהו יהיבנא לך דמי פלגא סעודתך: איכול קורצא. מלשינות: קורבנא. קרנן להקרצו על גבי המנוח דקיימא לן איש איש לרבות את עובדי כוכבים נדרים ונדבות כשראל (חולין דף י"ג): בניב שפתים. שפה העליונה: אדידהו לא הוי מומא. להקרצו לגבוה בזמנה דידהו אלמ ממוסר אכר. דוקין טיל"ה כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ): יאמרו המפיץ מום בקדשים יהרג. שיהו סבורין שבזביל שהטיל מום בקדשים ועבר על מוס לא יהיה צו (ויקרא כ"ג) נהרג: ענותותו. סבלותו סבל אל זה ולא הרגו: שדא גירא צמורה. לקסוס קסט כשהיה סמוך לירושלים: ההוא ינוקא הוה מגמגם בלשניה לא גרסין: ביד עמי ישראל. על ידי עמי ישראל: ולכפורי ידיה. לקנת דיו": נקדה. נקדה לשון מקדרין כהרים (פירושין דף נ"ה). נקדה לו חמה זרחה שבזבילו במסכת תענית (דף כ'): ציצתו. צינית של טלמו: נגרת על גבי כרים ובפתוחה. שלל היה מהלך אלל על גבי מילת: ואיכא דאמרי. בן צינית שמו וכמה נקרא שמו הכסת שהיתה כסמו פת שלו מוטלת בין גדולי רומי כשהי' הולך ברומי להקביל פני קיסר: הוה דהו. להקן תלתא עמירי חטיי ושערי וחמנאל ויצי למחן כל בני העיר עשרים וחד שמה: בריוני. אנשים ייקים ופוחים מלמטה: אמרו דהו רבנן. להקן בריוני: א"ל מסתייעא מילתא. ללחם: קמו. בריוני: קלידו דהקן אמברי. לאורכות התבואה ועלם כדי שילמנו: סמידא. סלת: חיוורתא. פת נקיה: גושקרא. פת קיבר שאונדיר"י: פרתא. פרש של גללי כהמה: ומה. מתמת איקטניסומה: גרוגרות. מאותם שנסארו לרבי כדוק שמנך את מימיה ומלמטה היא ואלמ' לרעובנה ומריח החולי של רבי כדוק שנכנס בגרוגרת טעמה ומתה באקטניסו: הוה מתחוי. בגרונו: מאבראי. מתמת שהיה כמות: כי הוה בריא. כשגמר תעניתו ורצה להצרות עצמו: הוה מייטי ציה גרוגרות. מאניס יבשן מפני שלל היה יכול לבלוע דבר עבה והיה מנוקף את מימיה ומשלך הגרוגרות: אבא סיקרא. כך שמו: ש"ה ציה. רבן יוחנן בן זכאי תא לגבאי כנענא: אמר ציה. רבן יוחנן בן זכאי: עד אימתי עבדייתו הבי. דלל שבקיתון לאשלומי: הוה יי תקנתא אדידי. שיעמוני ללחם מן העיר: נקוש נפשך בקצירי. החוק עמך כחולה הוציא קול שאמת חולה: אישיעו בך. כמו שאמת גוסס: ואייתי מידי סריא. דבר מסריח כגון נצילה: ואגני גבך. והשכב במטמך עמך שילמנו מת הוא ומסריח ככר: וליעיי"ו בך תלימירך. יכנסו תחת רגלי מטמך לשאת ולא ייטחו אחריהם לשאת דליעון דיעין דמייל קליל ממימיה: בעו. הך בריוני: אמדקריה. ברממס שמה מעריס הוא: אמר דהו. אכא סקרא: יאמרו. הרומיים עליכם שאפילו רבן דקרו: אדידחפיה. אולי יעקב: ד"או מלכא אנא. והמעללת צי: איברא

אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתך אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי כולה סעודתך א"ל לא נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה אמר הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה ש"מ קא ניהא להו אייול איכול בהו קורצא בי מלכא אול אמר ליה לקיסר מדרו בך יהודאי א"ל מי יימר א"ל שדר להו קורבנא חזית אי מקרבין ליה אול שדר בידיה עגלא תלתא בהדי דקאתי שדא ביה מומא 6 בניב שפתים ואמרי לה ברוקין 7 שבועין דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו רבי זכריה בן אבוקול יאמרו בעלי מומין קרובין לגבי מובח סבור למיקטליה דלא לויול ולימא אמר להו רבי זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג אמר רבי יוחנן ענותותו שר רבי זכריה בן אבוקול החריבה את ביתנו ושרפה היא היכלנו והגליתנו מארצנו שדר עלוייהו לנירון קיסר כי קאתי שדא גירא למזרח אתא נפל בירושלים למערב אתא נפל בירושלים לארבע רוחות השמים אתא נפל בירושלים א"ל לינוקא פסוק לי פסוקך אמר ליה 8 נתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל וגו' אמר קודשא בריך הוא 9 בעי לחרובי ביתיה ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא ערק ואול ואיגייך ונפק מיניה ר"מ שדריה עלוייהו לאספסיינוס קיסר אתא צר עלה תלת שני הווי בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגרת על גבי 10 כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי חד אמר להו אנא זיינא להו בחיטי ושערי וחד אמר להו ברהמרא וברמלחא ומושאא וחד אמר להו ברציבי ושבחו רבנן לדציבי דרב חסדא כל 11 אקלידי הוה מסר לשמעיה בר מדציבי דאמר רב חסדא 12 אכלבא דחיטי בעי שיתין אכלבי דציבי הוה להו למיזן עשרים וחד שתא הווי בהו הנהו בריוני אמרו להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא כהדייהו לא שבקינהו אמרו להו ניפוק ונעביד קרבא כהדייהו אמרו להו רבנן לא מסתייעא מילתא קמו קלנהו להנהו אמברי דחיטי ושערי והוה כנפא מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלים הויא שדרתה לשלוחה ואמרה ליה זיל אייתי לי סמידא אדאול אידבן אתא אמר לה לויכא חיוורתא איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאול אידבן אתא אמר לה גושקרא ליכא גושקרא איכא א"ל זיל אייתי לי אדאול אידבן אתא אמר לה הוה שליפא מסאנא אמרה אפוק ואחווי אי משכחנא מידי למיכל איתבי לה פרתא בכרעא ומתה קרי עלה רבן יוחנן בן זכאי 13 הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה איכא דאמרי גרוגרות דר' צדוק אכלה ואיתניסא ומתה דר' צדוק יתיב ארבעין שנין בתעניתא דלא ליחרב ירושלים כי הוה אכיל מידי הוה מיתחוי מאבראי וכי הוה בריא מייטי ליה גרוגרות מייץ מיהו ושדי להו כי הוה קא ניהא נפשה אפיקתה לכל דהבא וכספא שריתיה בשוקא אמרה האי למאי מיבעי לי והיינו דכתיב 14 כספם בחוצות ישליכו אבא סקרא ריש בריוני דירושלים בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה שלח ליה תא בצניעא לגבאי אתא א"ל עד אימת עבדייתו הכי וקטליתו ליה לעלמא בכפנא א"ל מאי איעביד דאי אמינא להו מידי קמלו לי א"ל הווי לי תקנתא לדידי דאיפוק אפשר דהוי הצלה פורתא א"ל נקוט נפשך בקצירי וליתי כולי עלמא ולישיעילו בך ואייתי מידי סריא ואגני גבך ולימרו דנה נפשך וליעיי"ו בך תלמידך ולא ליעול בך איניש אחרינא דלא לרגשן בך דקלי" את דאינהו

עגלא תיבתא. כמו ושליש על כולו (שמות יד) וכמו עגלה משולשת ואיל משולש (בראשית טו) פי' צריא וטוב יש מפרשים שלישי לצטן ולא יתכן דלמרינן פסקר ארבע מימות (סנהדרין דף ס"ה): דהווי מצרו להו עיגלא תלתא ולא כמו שמפרש שגלל שליט דהא צסוף פסק רבי אליעזר דמילא (שבת דף ק"ג). אמר עבד להו עגלא תלתא ציומא שזענע פירוש יוס שציעי ללדמו 15:

רש"י ד"ה גושקרא פת קיבר. עין שבת דף כ' ע"ב כש"י ד"ה גושקרא:

תורה אור השלם אל ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ונעשו כקדוים כאפי ונקמתי וידעו את נקמתי נאם אדני יי: [חזקאל כ"ד]

הרבה קר והענינה אשר לא נפתה כף רגלה הצג על הארץ מהרעננו ויחדר הרע עינה באיש חזקה ובנה נקמתי: [דברים כ"ג]

כספם בחוצות ישליכו ויתקבם לנהו ויהו כספם ויתקבם לא יכל להצילם ביום עקבת יי ונפש לא ישבעו וינעוהם לא ימלאו כי ממשול עונם קרה: [חזקאל י"ט]

ליקוטי רש"י

וחזר. זה הלוקח ולקח מן האשה נתן לה דבר מועט והקמתו לו כדי שלא יעטרף ממנו חוב כותבתה. בקדו ב"ש. לא טול טול ממש שכל זמן שהיה העבד חלל זה הלוקח את הפירות שהרי המוכר מכל לו כ"ז שלל מתגבר האשה ולא ידוע זמן גיבוי כותבתה שהרי משנה זו בכל נכסים וקרקעות שיש לו לבעל מיירי כדמותה (כ"ב ג') דלמרינן למעוטי מאי אלימא למעוטי שאר נכסים יי ויכלן זו אתה יכול לומר מקחו טול לגמרי דלמך כפרת האשה שפלו לה נכסים כפופה (כמוצא פ"ג): דלי לא מיעא הכי סיפא דקמתי לא דלמך אלא לשמו הרי השולחן אלל כל נכמי האחרון לכדומבין ולי בני לזווי ד"ל דלא מלי מוכין בתמייה משא לזו למיין שהמכל קיסר ואת"פ שמשועבדין לאשה אלל להכי אהי שפופה שחולל לערוך מן כשיעב ומנה לגבות כותבתה הלך האל מקחו טול לחזר ולקח מן האשה קאי דהוה טול לגמרי ההוא מקח וכשתבוא לגבות כותבתה מטרין ממנו דלמי אחרת נחת רוח שיעי לבעלי למסור לך קקק המשועבד לי ולא נמתיני בני להקנות לך ושם מ"ט: דרביספק. עגלה שהיה רוכב בה [חולין ע"ג]. ביתר. עיר גדולה והי שיראל דרין בה [תענית כ"ו].

[ע"י כ"א שיר ליה נ"ה:] בדוקין. טיל"ה בגון הנוטה כדוק שמים (ישעיה מ) וגבי קרנן מוס דק כדכתיב (ויקרא כ"ג) או דק או תכלול בעיני [פסחים ע"ג]. ל"א דוקין שיש לו מוס עשפספס ולהכי קרי לעשפספס דוק [עשפספס] על העין כקויע דהכי אמרינן בספרי ארזות העין זומנה לעולם קטן העשפספס

[העליון] כנגד הרקיע והתחתון כנגד הארץ והלגן שמקוף את העין כנגד ים אוקיינוס שסובב את העולם והשחר שבו שחא עגול דומה לגלגל חמה. א"ן מומין טכר כ"כ [בבב"ר טו. ע"פ צ"ק וע"י בי"ח]. כחולין (מ): או אילת כלימא דכרימא למיכפריה א"ל ובעי לכפורי זיהו כהוהו גבול גבולין [וחבוס ה. י"ח חולין ה.]. כריצוי. ע"ס [עירובין כ"ג]. קממי ע"ס [חולין נ"א]. אקלידי. מפתחות [פסחים ק"ט. סנהדרין ק"ג]. אבא סקרא. אלל שר מיטין [תענית כ"ד]. בריוני. כורים עמי הארץ. [תענית כ"ג]. פירליס לשון כורים [סנהדרין ל"ד]. גושקרא. על שם סוקלת פת סין כן נקראת [ש"ס כ:]. אלל שר מיטין [תענית כ"ד]. בריוני. כורים עמי הארץ. [תענית כ"ג]. פירליס לשון כורים [סנהדרין ל"ד]. גושקרא. על שם סוקלת פת סין כן נקראת [ש"ס כ:].

and let everyone come and ask about you.^[35] וְאֵייתִי מִיָּדִי – Then take something that smells bad, such as the carcass of an animal, and lay it down next to you in your bed וְלִימְרוּ דְנַח נִפְשָׁךְ – so that people will say that you have died and your body is beginning to smell. וְלִיעֵינִלוּ – Then let your students enter and take hold of your bed and carry it out; וְלֹא לִיעוֹל בָּךְ אִינִישׁ אַחֲרֵינָא – and do not let anyone else enter and carry your bed, דְּלֹא לְרַגְשָׁן – so that they will not detect that you are unexpectedly light. – For [the *baryonei*] know that a living person feels lighter than a corpse.”^[36]

[Rabban Yochanan ben Zakkai] did as he was advised. – R' Eliezer entered and took hold of his bed on one side and R' Yehoshua on the other side. They carried the bed to the gate of the city.^[37] – When they reached the gate, [the *baryonei*] who were guarding the gate wanted to stab [Rabban Yochanan ben Zakkai] with spears to make sure

he was really dead. – [Abba Sikra] said to [them], “Shall [the Romans] say that [the Jews] stabbed their Rabbi?” – [The *baryonei*] wanted to shove [Rabban Yochanan ben Zakkai] to see whether he would cry out. – [Abba Sikra] said to them, “Shall they say that [the Jews] shoved their Rabbi?” – [The *baryonei*] finally opened the gate for him, and he was carried out.^[38] – When [Rabban Yochanan ben Zakkai] reached [the Roman camp], he said to Vespasian, “Peace be upon you, O king! Peace be upon you, O king!” – [Vespasian] said to him, “You are liable to death on two accounts. First, דְּלֹאוּ מַלְכָּא – for I am not a king and you are mocking me by calling me a king.^[39] – Furthermore, אֵינָא מַלְכָּא – if I am a king, – why did you not come to me until today?” – [Rabban Yochanan ben Zakkai] said to him, “To that which you say, ‘I am not a king,’

NOTES

35. As if you were dying (*Rashi*).

36. [A living being automatically tends to balance its weight, making it easier to carry. A corpse (or inanimate object) of the same weight is harder to carry; hence the expression “dead weight.”]

37. It is forbidden to bury a human corpse inside Jerusalem (*Rambam*,

Hil. Beis HaBechirah 7:14, from *Tosefta Bava Basra* 1:7 and *Sifri* 26:25). This custom was observed even during the siege of Jerusalem (see *Rashi* to *Leviticus* 26:25 וְדָרְהָהּ וְשִׁלַּחְתִּי; see also *Kli Chemdah* there).

38. Literally: he went out.

39. *Rashi*; cf. *Maharsha*, *Maharam Schif*.

הניזקין

פרק חמישי

גיטין

נו.

6] ע"י מוס' זכמים עו:
 ד"ה הלא בדוקין]
 5] ס"ל ש"ש עין, 4] ס"ל
 ניהא פ"ה, 7] ג"י
 העיקר ע"כ ז' ג בריבם
 ובפתוחא, 8] פ"י
 מפתחות, 9] פ"י אלה,
 10] ע"י רש"י זכמים כה,
 ד"ה כפורי וזה, 11] ו"ע"ע
 מופת צטרות יע, ד"ה
 דהן של א"ר וכו'.

לעזי רש"י

פ"ד"ה, פירוש דוק (רש"י)
 ויקרא לא, כ, כע"י רש"י
 או קרוב המכסה את
 האלוקים בע"פ רש"י
 ישעיה מ, כג ונתחמם
 מ"א, יד ור"מ הכש"ל
 15, 16, כיטון ש"כ"ו,
 שאונד"ר, פירוש ש"י
 קיבר, פ"ה הדלחה (רש"י)
 שנת ד"ק ק"ז ע"כ פסחים
 ד"ק לו ע"כ, פ"ה הש"י
 מקמת שאינו יפה (רש"י)
 כמוצא ד"ק ק"ז ע"כ ר"ה
 קיבורים ע"י הש"ר
 17] ס"ט"ס (ד)

רש"י ד"ה גושקרא
 פ"ה קיבר, ע"י שנת ד"ק
 כ"ע"כ נכ"ש"י ד"ה
 גושקרא:

תורה אור השלם
 א] ונתתי את יקבותי
 בארץ כ"ד עמי ישראל
 ועשו בארץ כאפי
 ויקחתי וידעו את
 יקבותי בארץ אר"י ו'
 [חזקאל ב"ד]

ה' ה'ה'ה' ה'ה'ה'ה'
 אשר לא נפתח כ"ה
 ה'ה'ה'ה' על הארץ
 מה'ה'ה'ה' ויחד' ה'ה'
 ע"ה בארץ יחיה
 וב'ה'ה'ה'ה'ה'
 [רבי' ב"ה, טז]

ה' כ"ה'ה'ה'ה'ה'ה'
 י'ש"ל"י ו'ה'ה'ה'ה'ה'
 ו'ה'ה'ה'ה'ה'ה'ה'ה'
 י'כ"ל ה'ה'ה'ה'ה'ה'
 ע"כ"ה י'ה'ה'ה'ה'ה'
 י'ש"ש"י ו'ה'ה'ה'ה'ה'
 י'מלאו כ"י מ'ש"ל"י ע"ה
 ה'ה'ה' [חזקאל ב"ה, טז]

ליקוטי רש"י

וחדו, זה הלוקח ולקח מן
 האשה נתן לה דבר מועט
 והקמתו לו כדל שאלה עתרוף
 ממנו חוב כותבת, בקחו
 בש"ס, לא בטל בטל ממנו
 שכל זמן שיהיה הענין האל
 זה הלוקח את הפירות
 שהרי המוכר מכל לו כ"ז
 שאלה מתגרם האשה ולא
 ידוע זמן גיבוי כותבתה
 שהרי משנה זו בכל נכסים
 וקרקעות שיש לו לבעל
 מיידי כמותה (כ"ז ב'
 דלמדיק למעוטי מלי
 אילימא למעוטי שאל
 נכסים י' ויבולן אז אמה
 יכול לומר מקחו בטל
 לגמרי דלמדיק כפרת האשה
 שנתפזרה לה נכסים כותבה
 (כתובות פ"א): דל"ה לא
 מימא הכי סיפא דקמתי לא
 דלמדיק אה"ל לאשמו הרי
 השולחן אלא כל נכמי
 אשתך לכתובתך וז"ל בני
 לזכור דל"ה דל"ה מלי מוכר
 בתמימה משש אלו למדיק
 שהמכר קיים וזע"פ
 שמשנבדלן לאשה אלא
 להכי אה"ל שעתיד שיהיה
 לטרופ מן כשניע זמנה
 לגבות כותבתה הלכך ה"ל
 מקחו בטל לחזר ולקח מן
 האשה ק"ל דהוה בטל
 לגמרי ההוא המקח
 וכשתבוא לגבות כותבתה
 מטרופ ממנו דלמדיק אה"ל
 נתת רוח שמיני לבעלי
 למכור לך קרקע המשועבד
 לי ולא נמתינו בלתי להקנות
 לך (שם ט"ז): דר"ס פ"ה
 עגלה שהיה רוכב בה
 [חולין ע"ג]: ביתר, ע"כ
 גדולה וז"ל ישראל דרין בה
 [תענית כ"ו]:

[ע"כ כאן ש"ד ל"ה ח"ה]

בדוקין, טל"ה"ה'ה'ה'
 הנוטה כדוק שמים (ש"ש)
 10] וז"ל קרנן מוס
 כדכתיב (ויקרא כ"ה) או דק
 או תכלול בעיני [פסחים
 ע"ג]: ל"ה דוקן שיש לו
 מוס בעיני שמיני והכי קרי
 לעפעפים
 [עפעפיים] על העין
 כקניע דהכי אמרינן
 כספרי ארזות העין זמנה
 לעולם קטן העפעפיים

העליון כנגד הרקיע והתחתון כנגד הארץ והלכך שמקורף את העין כנגד ים אוקיינוס שזוכב את העולם והשחרו שבו שהיה עגול דומה לנגלגל חמה. א"ן מומן יוכ"ר כ"ל [בבב"ר טו. ע"פ צ"ק ותי"ב ב"ח].
 2] חולין (ח): א"ל כולל כדכתיב (ויקרא כ"ה) או דק
 3] וז"ל קרנן מוס
 4] כדכתיב (ויקרא כ"ה) או דק
 5] או תכלול בעיני [פסחים
 ע"ג]: ל"ה דוקן שיש לו
 6] מוס בעיני שמיני והכי קרי
 לעפעפים
 7] [עפעפיים] על העין
 8] כקניע דהכי אמרינן
 9] כספרי ארזות העין זמנה
 לעולם קטן העפעפיים

אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי פלגא
 דסעודתך אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך
 דמי כולה סעודתך א"ל לא נקטיה בידיה
 ואוקמיא ואפקיה אמר הואיל והווי יתבי רבנן
 ולא מחו ביה ש"מ קא ניהא להו איזיל
 איכול בהו קורצא בי מלכא אול אמר ליה
 לקיסר מדרו כך יהודאי א"ל מי יימר א"ל
 שדר להו קורבנא חזית אי מקרבין ליה
 אול שדר בידיה עגלא תלתא בהדי דקאתי
 שדא ביה מומא 6] בניב שפתים ואמרי לה
 בדוקין 7] שבועין דוכתא דלדירן הוה מומא
 ולדידהו לאו מומא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו
 רבי זכריה בן אבוקול יאמרו בעלי מומין קרובין לגבי מובח סבור למיקטליה
 דלא לזייל ולימא אמר להו רבי זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג אמר
 רבי יוחנן וענותותו שול רבי זכריה בן אבוקול החריבה את ביתנו ושרפה איה
 היכלנו והגליתנו מארצנו שדר עלוייהו לנירון קיסר כי קאתי שדא גירא
 למזרח אתא נפל בירושלים למערב אתא נפל בירושלים לארבע רוחות
 השמים אתא נפל בירושלים א"ל לינוקא פסוק לי פסוקך אמר ליה 8] נתתי
 את נקמתי באדום ביד עמי ישראל וגו' אמר קודשא בריך הוא 9] בעי לחרובי
 ביתיה ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא ערק ואול ואיגייך ונפק מיניה ר"מ
 שדריה עליויהו לאספסינוס קיסר אתא צר עלה תלת שני הווי בה הגהו
 תלתא עתירי נקדימון בן גוריון וכן כלבא שבוע וכן ציצית הכסת נקדימון
 בן גוריון שנקדה לו חמה בעבורו בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא
 רעב ככלב יוצא כשהוא שבע בן ציצית הכסת שהיתה ציציתו נגדרת על
 גבי 7] כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי חד אמר
 להו אנא זיינא להו בחיטי ושערי וחד אמר להו בדהמרא ובדמלחא ומשהא
 וחד אמר להו בדציבי ושבו רבנן לדציבי דרב חסדא כל 8] אקלירי הוה
 מסר לשמועיה בר מדציבי דאמר רב חסדא 9] אכלבא דחיטי בעי שיתין
 אכלבי דציבי הוה להו למיזן עשרים וחד שתא הווי בהו הנהו ברויני אמרו
 להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקינהו אמרו להו ניפוק ונעביד
 קרבא בהדייהו אמרו להו רבנן לא מסתייעא מילתא קמו קלנהו להנהו אמברי
 דחיטי ושערי והוה כנפא מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלים הויא שדרתה
 לשלוחה ואמרה ליה זיל אייתי לי סמדיא אדאול אוזבן אתא אמר לה סמדיא
 ליכא חזירתא איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאול אוזבן אתא אמר לה
 חזירתא ליכא גושקרא איכא א"ל זיל אייתי לי אדאול אוזבן אתא אמר לה
 גושקרא ליכא קימחא דשערי איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאול אוזבן
 הוה שלפא מסאנא אמרה אפוק ואחזי אי משכחנא מידי למיכל איתיב לה
 פרתא בכרעא ומתה קרי עלה רבן יוחנן בן זכאי 10] הרכה כך והענוגה אשר
 לא נסתה כף רגלה איכא דאמרי גרוגרות דר' צדוק אכלה ואיתניסא ומתה
 דר' צדוק יתיב ארבעין שנין בתעניתא דלא ליחרב ירושלים כי הוה אכיל
 מידי הוה מיתחזי מאבראי וכי הוה בריא מייטי ליה גרוגרות מייץ מיהו ושדי
 להו כי הוה קא ניהא נפשה אפיקתה לכל דהבא וכספא שריתיה בשוקא
 אמרה האי למאי מיבעי לי והיינו דכתיב 11] כספם בחוצות ישליכו אבא סקרא
 ריש ברויני דירושלים בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה שלא ליה תא
 בצניעא לגבאי אתא א"ל עד אימת עבדיתו הכי וקטליתו ליה לעלמא בכפנא
 א"ל מאי איעביד דאי אמינא להו מידי קמלו לי א"ל הוי לי תקנתא לדידי
 דאיפוק אפשר דהוי הצלה פורתא א"ל נקוט נפשך בקצירי וליתי כולי עלמא
 ולישעילו כך ואייתי מידי סריא ואגני גבך ולימרו דנה נפשך וליעיירו כך
 תלמידך וליא ליעול כך איניש אחרינא דלא לרגשן כך דקלי' את דאיניהו

ידעי דחייא קליל ממותא עביד הכי נכנס בו רבי אליעזר מצד אחד ורבי יהושע מצד אחר כי ממו
 לפיתחא בעו למדקריה אמר להו יאמרו רבן דקרו בעו למדחפיה אמר להו יאמרו רבן דחפו פתחו ליה
 בבא נפק כי משא דהתם אמר שלמא עלך מלכא א"ל מיחייבת תרי קטלא חדא דלאו מלכא
 אנוא וקא קרית לי מלכא ותו אי מלכא אנוא עד האידינא אמאי לא אתית לגבאי א"ל דקאמרת לאו מלכא אנוא
 איברא

ידעי דחייא קליל ממותא עביד הכי נכנס בו רבי אליעזר מצד אחד ורבי יהושע מצד אחר כי ממו
 לפיתחא בעו למדקריה אמר להו יאמרו רבן דקרו בעו למדחפיה אמר להו יאמרו רבן דחפו פתחו ליה
 בבא נפק כי משא דהתם אמר שלמא עלך מלכא א"ל מיחייבת תרי קטלא חדא דלאו מלכא
 אנוא וקא קרית לי מלכא ותו אי מלכא אנוא עד האידינא אמאי לא אתית לגבאי א"ל דקאמרת לאו מלכא אנוא
 איברא

ידעי דחייא קליל ממותא עביד הכי נכנס בו רבי אליעזר מצד אחד ורבי יהושע מצד אחר כי ממו
 לפיתחא בעו למדקריה אמר להו יאמרו רבן דקרו בעו למדחפיה אמר להו יאמרו רבן דחפו פתחו ליה
 בבא נפק כי משא דהתם אמר שלמא עלך מלכא א"ל מיחייבת תרי קטלא חדא דלאו מלכא
 אנוא וקא קרית לי מלכא ותו אי מלכא אנוא עד האידינא אמאי לא אתית לגבאי א"ל דקאמרת לאו מלכא אנוא
 איברא

[העליון כנגד הרקיע והתחתון כנגד הארץ והלכך שמקורף את העין כנגד ים אוקיינוס שזוכב את העולם והשחרו שבו שהיה עגול דומה לנגלגל חמה. א"ן מומן יוכ"ר כ"ל [בבב"ר טו. ע"פ צ"ק ותי"ב ב"ח].
 2] חולין (ח): א"ל כולל כדכתיב (ויקרא כ"ה) או דק
 3] וז"ל קרנן מוס
 4] כדכתיב (ויקרא כ"ה) או דק
 5] או תכלול בעיני [פסחים
 ע"ג]: ל"ה דוקן שיש לו
 6] מוס בעיני שמיני והכי קרי
 לעפעפים
 7] [עפעפיים] על העין
 8] כקניע דהכי אמרינן
 9] כספרי ארזות העין זמנה
 לעולם קטן העפעפיים